

*Het Chinees
en het Nederlands
zijn eigenlijk hetzelfde*

Rint Sybesma

Inhoudsopgave

Inleiding **7**

Toonkunst, woordkunst

1 — De Limburgers van Oost-Azië **10**

2 — Kool! **15**

3 — Hij is een zij **19**

4 — Drukdrukdruk **23**

Zonder fratsen

5 — Geen tijd hebben **32**

6 — Eén eenheid mens **37**

7 — Een krantenkoppentaal **43**

8 — Rijst moet **52**

Meer gelijkenissen

9 — Toch maar zeker even wel hoor joh **60**

10 — Vragen? Geen vragen **66**

11 — China wint altijd **75**

12 — De veroorzaker **83**

Diepe overeenkomsten

13 — Spiegelbeelden **92**

14 — Topical heat **98**

15 — Over zelf **105**

toegift Het schrift **111**

Verantwoording en voetnoten **121**

Pinyin uitspraakgidsje **125**

Inleiding

Het Chinees en het Nederlands zijn natuurlijk helemaal niet hetzelfde. Dat zie je zo. Ze verschillen hemelsbreed op allerlei punten. De klanken, de woorden, de zinnen, alles is anders. Maar als je iets verder kijkt, ontdek je dat de twee talen ook heel veel gemeen hebben, dat het Chinees allerlei eigenschappen heeft die we in het Nederlands ook tegenkomen. En dat je om die overeenkomsten te zien niet eens heel diep hoeft te graven. Je hoeft er helemaal niet moeilijk voor te doen. Soms blijkt dat het Chinees en het Nederlands zelfs meer op elkaar lijken dan het Nederlands en het Engels.

Dit is een boekje over het Chinees. Het gaat over al dan niet opvallende eigenschappen van de meest gesproken taal ter wereld. Het is echter geschreven vanuit Nederlands perspectief: bij ieder onderwerp zullen we zien dat als je maar goed kijkt, het Nederlands en het Chinees op heel veel punten overeenkomen. Het Chinees wordt uitgelegd aan de hand van eigenschappen van het Nederlands, waardoor het allemaal heel invoelbaar wordt, waardoor het Chinees opeens helemaal niet zo vreemd meer is. Het Chinees wordt langzamerhand heel eigen. *Eigenlijk* hetzelfde als het Nederlands.

Het Chinees waar het in dit boekje over gaat, is het Mandarijn. Het Mandarijn is de standaardtaal van China: het is de taal die, in dat immense land, vrijwel overal en op vrijwel alle niveaus wordt gebruikt in het bestuur, in het onderwijs

en in de media. Het Mandarijn is niet de taal die traditioneel door de Chinezen in Nederland gesproken wordt; de Chinese Nederlanders komen van oorsprong grotendeels uit Kantonees en Wenzhounees sprekende gebieden in China. Nieuwe groepen immigranten (studenten, bijvoorbeeld) bedienen zich doorgaans wel van het Mandarijn. In dit boek worden de termen 'Chinees' en 'Mandarijn' door elkaar heen gebruikt; vaak betekent 'Chinees' dan 'Mandarijn', soms verwijst het meer in het algemeen naar 'het Mandarijn en de andere Chinese talen'.

Dit boekje is geschreven voor een ieder die geïnteresseerd is in taal. Het is geen cursus Chinees, evenmin is het een grammatica van het Chinees. Om het te kunnen lezen is niet veel voorkennis nodig. Je hoeft alleen maar wat huis-, tuin- en keukenbegrippen zoals 'werkwoord', 'onderwerp' en 'zelfstandig naamwoord' te kennen.

De vijftien hoofdstukken zijn losjes gegroepeerd rond vier algemene thema's. Hoewel er een zekere opbouw zit in de volgorde waarin de hoofdstukken gepresenteerd worden, staan ze eigenlijk ieder op zichzelf en kunnen ze in elke willekeurige volgorde gelezen worden.

In dit boek worden de klanken van het Chinees opgeschreven met Latijnse letters volgens het officiële en ook meest courante systeem: het 'pinyin'. Achter in dit boekje staat een overzicht van hoe de verschillende letters in het Mandarijn komen te klinken.

toonkunst,

woordkunst

1. De Limburgers van Oost-Azië

Het Chinees is een toontaal. In alle talen komen we zinsmelodie (of ‘intonatie’) tegen. Wat toontalen extra hebben, is het verschijnsel dat woorden of lettergrepen zelf ook nog eens op een bepaalde toonhoogte (zoals hoog, laag, midden) of met een zeker toonverloop (stijgend, dalend) worden uitgesproken.

Er zijn waarschijnlijk meer toontalen op de wereld dan niet-toontalen. We vinden ze in grote delen van Azië (naast het Chinees het Thais, het Vietnamees en het Zhuang) en Afrika (zoals de meeste Bantoetalen in het oosten en zuiden en de Kwatalen in West-Afrika), in Zuid-Amerika onder de inheemse talen, en in Europa op de Balkan en in Scandinavië. Ook verschillende varianten van ons eigen Limburgs staan te boek als toontaal, zoals het Weerts, het Venloos en het Maasbrachts. Net als, overigens, het Papiaments.

Het Mandarijn heeft vier tonen. Andere varianten van het Chinees hebben er vaak meer: vijf of zes. Het Kantonees heeft er zes.

De vier tonen van het Mandarijn zijn als volgt te beschrijven. Toon 1 is hoog en blijft hoog – een beetje zoals sommige mensen ter afsluiting van een gesprek het *is* in ‘Is goed’ zeggen (‘zingen’ is eigenlijk toepasselijker). Toon 2 is stijgend, alsof je een vraag stelt: ‘Ja?’ (Wat wou je zeg-

gen?)'. Toon 3 is moeilijker aanschouwelijk te maken: je begint vrij laag, gaat dan nog lager, en dan ga je omhoog; een toon met een dipje. Toon 4, tenslotte, daalt en klinkt als een commando: 'Nu!' De toontekens die aan letters worden toegevoegd corresponderen met het verloop van de toon: $\bar{\quad}$ (toon 1), $\acute{\quad}$ (toon 2), $\check{\quad}$ (toon 3) en $\grave{\quad}$ (toon 4).

Toon heeft niet in alle toontalen dezelfde functie. In sommige talen heeft toon een grammaticale functie, maar in het Chinees wordt toon gebruikt om woorden van elkaar te onderscheiden. Spreken we bijvoorbeeld de Mandarijnse lettergreep *pao* vier keer uit, iedere keer met een andere toon, dan krijgen we vier keer een ander woord.

hoog, gelijkblijvend:	<i>pāo</i> 'werpen' (zoals een bal)
stijgend:	<i>páo</i> 'lange jurk'
eerst dalend, dan stijgend:	<i>pǎo</i> 'rennen'
dalend:	<i>pào</i> 'blaar'

Zo kunnen we dat met vrijwel alle lettergrepen doen. Hier is nog een voorbeeld, met *ti*:

hoog, gelijkblijvend:	<i>tī</i> 'schoppen'
stijgend:	<i>tí</i> 'optillen'
eerst dalend, dan stijgend:	<i>tǐ</i> 'lijf'
dalend:	<i>tì</i> 'namens'

In het Chinees heeft toon dus dezelfde status als de andere klanken in het woord (de beginklank, de klinker en de

eindklank): die bepalen ook mede de betekenis. Veranderen we de *p* in de *pao*-woorden bijvoorbeeld in een *b*, dan leidt dat ook tot betekenisveranderingen. En als we de *t* in het tweede rijtje vervangen door een *p*, krijgen we ook andere woorden:

hoog, gelijkblijvend:	<i>pī</i> 'om de schouders hangen'
stijgend:	<i>pí</i> 'huid, vel'
eerst dalend, dan stijgend:	<i>pǐ</i> 'plukken, afbreken'
dalend:	<i>pì</i> 'scheet'

Kortom, net zoals je in het Nederlands de *b* in *bal* niet kunt veranderen in een *p* of de *a* niet in een *e* zonder een ander woord te krijgen, zo kun je in het Chinees de toon niet veranderen zonder een ander woord te krijgen. In het Chinees is toon een onlosmakelijk deel van het woord.

Dat geldt ook voor verschillende varianten van het Zuiden Midden-Limburgs, hier voor het gemak verder aangeduid met 'het Limburgs'. In het Limburgs heeft ook ieder woord een toon, en ook in het Limburgs wordt toon gebruikt om woorden van elkaar te onderscheiden. Er zijn twee verschillen met het Mandarijn. Ten eerste heeft het Limburgs niet vier maar twee tonen, de stoottoon en de sleeptoon. De stoottoon lijkt wat op Toon 4 van het Mandarijn: hij begint hoog en daalt. De sleeptoon heeft net als de Mandarijnse Toon 3 een dipje, alleen zit de toon als geheel wat hoger: hij begint hoog, daalt even, en gaat dan weer omhoog. Net als hierboven voor het Mandarijn kunnen we lijstjes maken, zoals het volgende uit Maasbracht (ontleend aan een artikel van Marc van Oostendorp; zie

de verwijzing achter in het boek). De Limburgse lijstjes zijn alleen wat korter, want we hebben maar twee tonen. (Toontekens geleend van het Mandarijn.)

stoot (vallend):	<i>bīe</i> ‘bij (insect)’
sleep (dip):	<i>bīē</i> ‘bij (voorzetsel)’

stoot:	<i>zīe</i> ‘zij (persoonlijk voor-naamwoord)’
sleep:	<i>zīē</i> ‘zijde’

stoot:	<i>bōe</i> ‘bouwen’
sleep:	<i>bōē</i> ‘bouw (zelfstandig naamwoord)’

stoot:	<i>vriē</i> ‘vrijen, het hof maken’
sleep:	<i>vriē</i> ‘vrij, niet gebonden’

Het tweede verschil met het Mandarijn is dat het Limburgs net als het Hollands een klemtoontaal is. Als een woord meerdere lettergrepen heeft, is er één wat prominenter dan de andere doordat hij met meer nadruk, klemtoon, uitgesproken wordt. Het is op de beklemtoonde lettergreep dat de Limburger zijn stoot- of sleeptoon realiseert. In het Mandarijn is het in principe zo dat iedere lettergreep een toon draagt. Dus als een woord uit meerdere lettergrepen bestaat heeft iedere lettergreep een toon. Hier zijn wel uitzonderingen op: er zijn meerlettergrepige woorden met toonloze lettergrepen. Ik denk wel eens dat het Mandarijn langzaam in de richting van het Limburgs aan het op-

schuiven is, dat het een taal wordt waarin meerlettergrepige woorden één lettergreep hebben die wat prominenter is doordat hij beklemtoond wordt en dat die beklemtoonde lettergreep dan op vier verschillende manieren kan worden uitgesproken. Dan zijn niet de Limburgers de Chinezen van Nederland, zoals Van Oostendorp ze noemt, maar dan zijn de Chinezen de Limburgers van Oost-Azië. Laat ze over honderd jaar maar eens kijken of deze voorspelling is uitgekomen.

We spreken altijd over ‘toon’ alsof het iets met muziek te maken heeft. Is dat ook zo? Hoe reageren onze hersenen op toon? Uit hersenscans blijkt dat als we naar taal luisteren, de linkerhelft van onze hersenen qua activiteit dominant is. Bij het horen van muziek is juist de rechterhelft dominant en dat is ook het geval als iemand praat op een emotionele toon. Intonatie, gewone zinsmelodie dus, zit er zo’n beetje tussen in. Het is wel talig, maar ook weer niet uitsluitend en dus is geen van beide hersenhelften dominant.

En de toon van het Chinees, hoe horen we die? Gezien de functie van die tonen (heel erg talig) verwacht je dat de linker hersenhelft oplicht. Die verwachting komt uit, maar dan moet je de taal wel kennen. Als mensen die geen Mandarijn kennen naar het Mandarijn luisteren, zeggen die tonen hun niks: ze horen de taligheid er niet aan af en dus is er geen sprake van dominantie op links. Bij de meeste mensen, zo blijkt, ook niet op rechts. Ze associëren die tonen blijkbaar niet met muziek en ook niet met emotie. Het aardige is dat het niet uitmaakt of je zelf spreker bent van een toontaal of niet. Als Chinezen naar het Thais luisteren, reageren hun hersenen op de Thaise tonen niet anders dan die van sprekers van niet-toontalen.

2. Kool!

Tijdens het EK van 2008 was Fān-ní-sī-tè-lǔ-yí in China de meest populaire Nederlandse sportman. Fān-bù-lóng-huò-sī-tè mocht er ook zijn. Wie? Kennen wij die? Ja zeker, het gaat om Van Nistelrooij en Van Bronckhorst. De hoofdstad van ons land staat in China bekend als Ā-mǔ-sī-tè-dān (al staat er in de boekjes met feitelijke weetjes over het buitenland altijd nadrukkelijk bij dat het hier gaat om de ‘constitutionele hoofdstad’; de ‘werkelijke hoofdstad’ is Hǎiyá, Den Haag) en de grootste universiteit van ons land staat in Wū-dé-lè-zhī. Waarom zeggen de Chinezen niet gewoon Van Nistelrooij, Van Bronckhorst, Amsterdam en Utrecht? Waarom verbasteren ze de boel zo?

Dat doen ze om die vreemde namen aan te passen aan de klankstructuur van hun eigen taal. Dat ze dat doen is natuurlijk niks bijzonders. Iedere taalgemeenschap die zich een woord uit een andere taal eigen maakt, verbastert zo'n woord als vanzelf. In de Nederlandse versie van het woord *computer*, bijvoorbeeld, – kom-pjoe-ter – zijn de *o* en de *u* van geheel andere kwaliteit dan in het Engels-Amerikaanse origineel, om van de *r* op het eind maar te zwijgen; die spreken we immers vaak uit als een rollende of keel-*r*. Wij hebben die Amerikaans-Engelse *o* en *u* niet en kiezen dan klanken uit onze eigen inventaris die er het dichtst bij in de buurt komen. Dat geldt ook voor de *r*. Zo wordt het een gewoon Nederlands woord. De vernederlandsing gaat vaak nog verder. Om terug te keren naar voetbalsferen, de manier waarop sommigen van ons *penalty* uitspreken

– pe-nàl-tie (met klemtoon op *nàl*) – maakt het vrijwel onherkenbaar. Hier hebben we, naast de klankomzettingen, het woord ook nog eens aangepast aan de klemtoonregels van het Nederlands, die enorm verschillen van die van het Engels. Een ander mooi voorbeeld is *goal*. Omdat de klank waarmee dit Engelse woord begint niet in onze Nederlandse klankinventaris zit, spreken we het uit met de klank die er heel dichtbij zit, de *k*. Zo krijgen we *kool*. Een volstrekt bonafide Nederlands woord. Dat dat woord al bestond bevestigt dat alleen maar.

En zo gaat dat altijd en overal. Zoals zal blijken uit alle voorbeelden die elders in dit boek gegeven worden, verschilt het Mandarijn op het punt van de fonologie nogal van het Nederlands. Over individuele klanken zullen we het hier verder niet hebben. Kijken we naar de iets grotere eenheden, de mogelijke combinaties van klanken en de lettergreep, dan zien we ook daar grote verschillen. Zo kent het Mandarijn geen clusters als *str*, *kl* en *sp*. Dat heeft als consequentie dat zulke clusters in buitenlandse namen in de vermandarijnisering moeten worden aangepast. Dat kan op twee manieren. De ene is door ze open te breken. We hebben daar al wat voorbeelden van gezien. Zo wordt de *br* van Van Bronckhorst *bù-lóng*: *br* wordt opengebroken en de *b* krijgt zijn eigen lettergreep. Zo ook de volgende gevallen:

de *tr* van Utrecht wordt *dé-lè*

de *st* van Amsterdam wordt *sī-tè*

Een tweede manier waarop clusters zoals *br* en *kl* kunnen worden aangepast aan het Mandarijn is door ze te vereenvoudigen, dat wil zeggen, door ze half weg te laten. De *cht*

van Utrecht komt eruit als *zhī*, wat klinkt als ‘dsj’. Van de *horst* van Van Bronckhorst, hetgeen vermandarijniseert tot *huò-sī-tè*, zien we de *s* en de *t* terug, maar de *r* is verdwenen.

Verder kunnen Mandarijnse lettergrepen alleen maar eindigen in iets sonoors: een klinker, de *n*, de *ng* of (in Peking) een klank die lijkt op een Engelse *r*. Eindigt een buitenlandse lettergreep op iets anders, dan moet er iets gebeuren. Ook nu kunnen we de klank in kwestie gewoon weglaten (zoals de *k*-klank in *Bronck-*), maar daarnaast zijn er nog twee mogelijkheden. Ofwel we zetten er een tamelijk neutrale klank achter, en dan krijgen we *Ā-mū* in plaats van *Am* en (*huò-sī*)-*tè* voor (*hors*)-*t*, ofwel we veranderen hem in een klank die we in het Mandarijn wel hebben, wat we zien gebeuren als we *dān* krijgen in plaats van *dam*.

Door de afwezigheid van clusters en door het feit dat lettergrepen slechts kunnen eindigen in iets sonoors, hebben Mandarijnse lettergrepen een tamelijk eenvoudige structuur. Door die eenvoud zijn ze over het algemeen heel kort. En dat heeft zo z'n voordelen. Bijvoorbeeld voor het snel even onthouden van telefoonnummers. Onderzoek heeft aangetoond dat Chineestalingen veel beter zijn in het snel reproduceren van willekeurige cijferreeksen dan bijvoorbeeld Engelstalingen en Duitstalingen. Zijn Chineestalingen slimmer? vraagt de Franse cognitiewetenschapper Stanislas Dehaene, die hierover rapporteert in zijn boek *The number sense*, zich af. Zijn antwoord is nee. Het is eenvoudigweg terug te voeren op het feit dat de Chinese cijfers allemaal maar één lettergreep lang zijn en bovendien, net als de meeste andere lettergrepen uit de taal, om redenen die we net hebben doorgenomen, heel kort. Bij het snel

leren-en-reproducen van cijferreeksen gebruiken we een gespecialiseerd stukje van ons actieve verbale geheugen, waarin we gegevens twee seconden kunnen vasthouden. En in die twee seconden passen uiteraard veel meer korte cijfers dan langere zoals *four* en *seven*. Terwijl de meeste Mandarijnse cijfers in minder dan een kwart seconde zijn uit te spreken, hebben we voor *four* en *seven* ongeveer een derde seconde nodig. In de trant van de titel van het hoofdstuk van zijn boek waarin Dehaene hierover schrijft, 'The cost of speaking English', kunnen we concluderen dat het *voordelig* kan zijn om Chinees te kunnen spreken.